

creation and methodical recommendations]. Kyiv: Geneza. 48 s., 12 s. t. [in Ukrainian].

УДК 37.03-053.4(043)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦІННІСНОГО
САМОСТАВЛЕННЯ**

Рейпольська О.Д.

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач лабораторією дошкільної освіти і виховання,

Інститут проблем виховання НАПН України

[orcid.org/ 0000-0002-5524-7110](https://orcid.org/0000-0002-5524-7110)

У статті зроблено спробу проаналізувати феномен ціннісного ставлення до себе, його структуру, основні форми прояву, окрім того, розглядаються підходи науковців до визначення сутності понять «ціннісне ставлення» та «ціннісне ставлення до себе».

Розкрито особливості організації роботи щодо його формування у дітей старшого дошкільного віку. Презентовано результати контрольного етапу педагогічного експерименту.

Ключові слова: *ставлення, ціннісне ставлення, ціннісне ставлення до себе.*

Рейпольская О.Д. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К СЕБЕ.

В статье сделана попытка проанализировать феномен ценностного отношения к себе, его структуру, основные формы проявления, кроме того, рассматриваются подходы ученых к определению сущности понятий «ценностное отношение» и «ценностное отношение к себе».

Раскрыты особенности организации работы по его формированию у детей старшего дошкольного возраста. Представлены результаты контрольного этапа педагогического эксперимента.

Ключевые слова: отношение, ценностное отношение, ценностное отношение к себе.

Reypolskaya O.D. PSYCHO-PEDAGOGICAL TERMS OF THE VALUED ATTITUDE TO YOURSELF.

The recent society changes induce to the revision of the education development directions. So the modern education system is forced to form the base of understanding the world as permanently changing system. In which a personality is a permanently creator of this world and itself. The main result of this creation is the harmony of the person and the person in the world. This process increasing the interest to the pedagogical researches the questions of consciousness and forming the valued attitude to yourself. Understanding the nature of the relationship to yourself is impossible without study of methodological aspects of this phenomenon.

Thus, based on the analysis of research supporting understand the essence of value attitude to himself, formulated I. Bech, H. Kononko V. Slastenin, R. Shakurovym under value attitude to himself understand complex structure set of ideas, experiences and positive ratings for meaningful their individual qualities and achievements that contribute to the style of behavior and activity.

On the basis of philosophical, psychological and educational literature specified content, structural components, forms of "valuable attitude to yourself." However, the definition of the levels of, specific education value attitude to their pre-school children requires further study age and individual characteristics of value attitude to pre-school children. To highlight this aspect will focus on the following publications.

Keywords: relation, valued attitude, valued attitude toward yourself.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Характер сучасних трансформаційних процесів в Україні, їх масштабність та глибина, суперечності складного періоду соціально-економічних змін останніх років зумовлюють загострення інтересу суспільства до проблеми соціалізації особистості. Важливого значення вона набуває на етапі дошкільного дитинства,

адже дошкільний вік виступає початковим етапом формування вихованця як активного суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання.

Це зумовлено тим, що вже в дошкільному віці особистість включається у важливі сфери життя суспільства. У цей період найбільш активно взаємозбагачуються взаємовідносини особистості з іншими людьми, відбувається засвоєння елементарних понять, формування умінь і навичок рольової поведінки, що імітують суспільні відносини. Старший дошкільний вік є періодом найбільш інтенсивного соціального розвитку дитини, який повинен розглядатися на чотирьох рівнях: соціальному, інституціональному, міжособистісному, індивідуальному.

Саме тому проблема соціалізації дітей, зокрема старшого дошкільного віку, набуває особливої актуальності. Виникає нагальна потреба в осучасненні змісту, обґрунтуванні та експериментальній перевірці перспективних форм, методів і власне засобів забезпечення в ЗДО важливого поетапного процесу соціалізації старших дошкільників та його систематичного вдосконалення. Реалізація окресленої потреби неможлива без опрацювання проблеми розвитку ціннісного самоставлення у дітей дошкільного віку в процесі соціалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значущість вивчення даної проблеми ґрунтується на орієнтації педагогічного процесу на особистість. У філософських, психологічних, педагогічних дослідженнях представлені різні аспекти проблеми: розкриті загальні основи формування ставлення особистості до інших і до себе (Р. Декарт, І. Кант, А. Камю, Е. Муньє, І. Фіхте та ін.); досліджені питання становлення самосвідомості особистості (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, В. Столін, П. Чамата, Н. Чеснокова, О. Шорохова та ін.); вивчені побудова, структура й динаміка ставлення особистості до себе (Р. Бернс, У. Джемс, Х. Каплан, І. Кон, С. Пантелеєв, К. Роджерс, М. Розенберг, В. Столін, Р. Уайлі та ін.); досліджені особливості самооцінки та її взаємозв'язок із оцінками оточення (Н. Анкудінова, М. Боришевський, І. Кон, Г. Липкі на, Г. Прихожан, Є. Савонько, В. Сафін та ін.); науково обґрунтовані психологічні основи

формування й розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. Дивидов, О. Дусавицький, О. Кононко, Г. Костюк, Б. Ломов, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, Г. Цукерман, Д. Ельконін та ін.); розроблені нові парадигми освіти (Г. Балл, І. Бех, В. Давидов, О. Дусавицький, С. Максименко, С. Подмазін, В. Рєпкін, О. Савченко, Г. Цукерман, Д. Ельконін, І. Якименська та ін.).

Отже, наукові дослідження, що розкривають теоретико-психологічну проблему ставлень особистості (Б. Ананьєв, І. Бех, О. Леонтєв, В. Мясищев, Ю. Приходько, В. Столін та ін.) та відповідні пошуки у педагогіці (О. Степанов, М. Фіцула, І. Харламов та ін.) характеризують це утворення як систему зв'язків людини із значущими для неї сторонами дійсності, що реалізується в поведінці, закріплюється у способі життя, стає складовою свідомості й самосвідомості особистості, характеристикою самоцінності.

У психолого-педагогічній літературі ціннісне ставлення до себе розглядається як важлива компонента самосвідомості, що засвідчує зрілість особистості. Воно має відповідні компоненти, форми та показники прояву (І. Бех, О. Кононко, В. Мясищев, В. Сластенін, В. Столін, В. Сухомлинський, Л. Рувинський та ін.).

Досвід психолого-педагогічних досліджень останніх десятирічч дозволяє переглянути існуючі уявлення про вікові можливості дітей дошкільного віку (В. Давидов, О. Дусавицький, Л. Занков, С. Максименко, В. Рєпкін, Д. Ельконін) і зробити висновок про те, що їхні пізнавальні можливості практично невичерпні, що відбуваються кардинальні зміни в мотиваційній структурі особистості дітей дошкільного віку, а процес побудови різноманітних міжособистісних зв'язків у спілкуванні дітей сприяє розвитку самосвідомості.

Проблема становлення і розвитку ціннісного самоствавлення знаходилась у колі наукових інтересів українських дослідників (Г. Балл, І. Бех, О. Кононко, Л. Просандєєва, В. Рибалка, С. Світлична, В. Татенко), які визначають генезис самоцінності особистості як динамічний взаємозв'язок самосвідомості суб'єкта й глибинних шарів його психіки. Окрім того, аналіз наукових джерел дає

підстави для твердження про важливість виховання ціннісного самоствавлення у дитини дошкільного віку за допомогою різноманітних засобів педагогічного впливу (І. Бех, О. Кононко, М. Корепанова, І. Мезеря, В. Непомнящая, С. Тищенко та ін.).

Однак у педагогічній науці не розкрито цілісний процес формування ціннісного самоствавлення у дошкільників різних віково-статевих груп. Дана проблема потребує обґрунтування педагогічних умов і розробки технології формування ціннісного самоствавлення в дошкільників різних віково-статевих груп.

Мета статті – висвітлити особливості формування ціннісного самоствавлення у дітей дошкільного віку в процесі соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Ціннісне самоствавлення у психолого-педагогічній літературі розглядається як важлива компонента самосвідомості, що засвідчує зрілість особистості. Воно має відповідні компоненти, форми та показники прояву (І. Бех, О. Кононко, В. Мясіщев, Л. Просандеєва, С. Світлична, В. Сластенін, В. Столін, Л. Рувинський та ін.).

Як показує аналіз психологічних робіт (О. Асмолова, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, А. Петровського, В. Слободчикова та ін.), ставлення до себе є складноструктурованою характеристикою особистості, однією зі складових її суб'єктного ядра, структури її самосвідомості, характеристикою самоцінності й механізмом управління поведінкою. Воно виникає на основі самосприйняття, самооцінки, образу «Я» й оцінки значущого оточення (С. Рубінштейн, В. Столін), проявляється у поведінці й діяльності як загальне, глобальне почуття «за» чи «проти» самого себе у формі самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу, близькості до самого себе, очікуваного ставлення інших (Р. Пантілеєв, В. Столін та ін.).

Згідно з теоретичними положеннями вчених, розвиток ціннісного самоствавлення вирізняється реалізацією смисложиттєвих ціннісних орієнтацій в соціальному просторі (Г. Асмолов, Д. Леонтьєв, В. Москаленко) та актуалізацією тілесності, соціальних прихильностей, індивідуальних цінностей

в особистісному просторі (С. Нартова-Бочавер, Т. Титаренко), а також самозбереженням, самопізнанням, самореалізацією власного «Я» у просторі самоусвідомлення (Б. Ананьєв, Р. Бернс, В. Столін). Ядром самоцінності особистості, яке визначає її глибинний смисл і специфічність виступає ціннісне «Я» (Н. Непомящая, О. Орлов, Г. Цукерман). Саме завдяки ціннісному «Я» вся система соціальних, духовних цінностей усвідомлюється, переживається та трансформується особистістю у власну систему самоцінності. Таким чином, ціннісне «Я» – це критерій, орієнтир, за яким будується уявлення про ціннісне ставлення до себе та інших.

Узагальнення психолого-педагогічних досліджень уможливило висновок стосовно того, що соціалізація є важливим чинником, що впливає на розвиток ціннісного самоствавлення особистості. При цьому розвиток ціннісного самоствавлення залежить від макросоціуму, мезосоціуму, мікросоціуму як ціннісних сфер людського життя (В. Бронфенбреннер); ціннісних взаємодій індивіда з іншими людьми (Ф. Гіддінс, Д. Кербер, Г. Тард); процесів пристосування, індивідуалізації та інтеграції особистості в нових умовах соціального середовища (А. Петровський); засвоєння і відтворення ціннісного досвіду в процесі самоусвідомлення діяльності та розвитку самосвідомості (Г. Андрєєва, Є. Белінська, Д. Фельдштейн); ідентифікації, моделювання, підкріплення як механізмів засвоєння особистісних цінностей (А. Бандура); самоідентифікація та відособлення як механізм привласнення індивідом своєї ціннісної людської сутності (М. Каган, В. Моляко, В. Мухіна, Л. Сохань та ін.).

Важливо наголосити, що в окремих умовах соціалізації потреба людини у власній цінності належним чином не задовольняється, виникає криза самоцінності особистості, що спричиняє конфлікт у сфері ціннісного «Я», неможливість пристосовуватися до нових ціннісно-сміслових пріоритетів (Р. Ахмеров, Ф. Василюк, О. Донченко, Я. Глінський, Т. Титаренко). Саме за умови виникнення кризової ситуації особистість стає перед необхідністю оновлення, перебудови не лише окремих цінностей, ставлень, а й всієї системи самоцінності особистості. Відтак, вирішуючи кризову ситуацію, самоцінність

особистості значно трансформується – відбувається якісний перерозподіл та ускладнення різних структурних складових самоцінності, збагачуються і розширюються соціальний та особистісний простори. Таким чином, на основі зазначених перетворень відбуваються кількісні та якісні зміни розвитку ціннісного самоствавлення в дошкільному віці.

Такі трансформації призводять до активного особистісного пошуку виходу з кризи самоцінності: уявлення про себе набувають особливої ціннісної значущості, поглиблюється ціннісне самопізнання, ускладнюються механізми саморефлексії та самоінтеграції, з'являються нові потенціали самоцінності особистості в цілому. Окрім зазначеного, варто наголосити ще на тому, що у дитини дошкільного віку уявлення про свою самоцінність пов'язані із здатністю усвідомлювати себе як слухняну, розумну, веселу, охайну дитину та намаганням у ігровій, предметно-перетворювальній та комунікативній діяльності презентувати власне «Я» через сукупність запозичених у значущих дорослих властивостей.

Тож механізм самоідентифікації зумовлює активне переживання дитиною дошкільного віку власної тотожності із іншим суб'єктом. Здійснюючи елементарний рефлексивний самоаналіз, дитина поступово починає усвідомлювати власне «Я». По суті для дитини дошкільного віку поступово відкриваються власні особистісні якості та накреслюється вищий, порівняно із попереднім віковим етапом рівень осмислення ціннісного «Я» (Л. Венгер, О. Запорожець, М. Лісіна, Г. Люблинська, В. Мухина, Н. Непомнящая, Л. Сілверстру, А. Рузька).

Вихідними в розробці моделі оптимізації процесу формування у дошкільників ціннісного самоствавлення слугували такі положення: дошкільник кваліфікується як активний суб'єкт життєдіяльності, здатний виробляти більш-менш адекватний й інтелектуально складний за змістом «Я-образ», виявляти самоповагу, поводитися впевнено в різних видах та умовах організації діяльності; у ціннісному самоствавленні як особистісному інтегралі мають гармонійно поєднуватися позитивне самоприйняття дитиною своєї статевої

належності, доступна віку міра орієнтації у своєму душевному світі та гуманна поведінка. Впродовж дошкільного дитинства ціннісне самоствавлення зазнає суттєвих змін: збагачується за своїм змістовим наповненням, варіюється за формами прояву, набуває більшої усвідомленості; ціннісне самоствавлення – об'єктивується у Я-концепцію як цілісна установка, що виступає регулятором поведінки, умотивовує адекватну поведінку, здійснення власних виборів, прийняття самостійних рішень, здатність відповідати за їх наслідки перед іншими. Ціннісне самоствавлення дошкільників своєю модифікацією позначається на характері статево-рольової поведінки, результативності діяльності і взаєминах із дорослими та однолітками.

В основу розробки системи ефективного формування у дітей дошкільного віку ціннісного самоствавлення покладено ідею цілісного підходу в організації їхньої життєдіяльності в закладі дошкільної освіти, оновлення змісту, форм та методів освітньо-виховної роботи, створенню розвивального середовища сприятиме застосування технології виховання в ранньому онтогенезі соціально схвалених, прийнятних, конструктивних форм ціннісного самоствавлення як життєвої опори.

Реалізація концепції спрямовувалась на збагачення уявлень дітей дошкільного віку про власні чесноти і вади; виховання в них самоповаги, здатності довіряти власним можливостям; формування вміння поводитися самостійно, діяти конструктивно, відстоювати власну гідність у своїх діях та вчинках, обґрунтовувати власну думку, орієнтуватися на базові моральні цінності.

Важливим напрямом наукової роботи є забезпечення доступного дошкільникам балансу Я-фізичного, Я-духовного та Я-соціального, оптимізація моделі взаємодії у системах «дорослий - дитина» та «дитина - дитина»; створення для цього відповідного теоретико-методологічного та програмно-методичного забезпечення.

При організації педагогічного експерименту виходили з припущення, що формування у дітей дошкільного віку ціннісного самоствавлення буде

ефективним за умов: забезпечення балансу між фізичним, духовним та соціальним Я дитини, збагачення уявлень дітей про особливості фізичного, душевного життя та гуманну поведінку як цінність, їх роль у взаєминах з дорослими та однолітками; розвитку самості дошкільника через надання йому можливості самовизначатися, діяти самостійно, досягати успіху, визначати власні чесноти і вади, прагнути досягти Я-кращого, формування у дошкільників свідомого та оптимістичного ставлення до труднощів, вправлення в умінні долати труднощі, досягати успіху, визнавати чесноти і вади (власні та інших людей), вияв довіри їхнім можливостям, надання права на помилку, власний вибір, самостійне розв'язання проблем; впровадження гендерного підходу до формування ціннісного самоствавлення через врахування спільних і відмінних змістових характеристик Я-концепції, прояві самоповаги та впевненої поведінки, підтримка педагогом проявів самостійної поведінки хлопчиків і дівчаток у різних життєвих ситуаціях; вдосконалення культури прояву ціннісного самоствавлення, вправлення дітей в умінні застосовувати соціально схвалені й прийнятні форми самовираження; поетапної перебудови взаємодії педагога з дітьми на засадах особистісно орієнтованого підходу до формування ціннісного самоствавлення, його збалансованості із ціннісним ставленням до інших.

Реалізація визначених педагогічних умов передбачала організацію цілеспрямованої роботи з формування ціннісного самоствавлення у дітей дошкільного віку та була здійснена в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти. У процесі формувального етапу педагогічного експерименту було перевірено ефективність теоретично обґрунтованої особистісно-орієнтованої технології формування ціннісного самоствавлення. Основою розробленої технології є розуміння сутності освітнього процесу у гуманістичній парадигмі як процесу сприяння різнобічному, вільному й творчому розвитку особистості дитини, яка ставиться до себе як до цінності.

Запроваджена технологія передбачала виховання у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до себе, конкретизувалася у цільових орієнтирах через розвиток структурних складових ціннісного самоствавлення (когнітивної, емоційно-мотиваційної, комунікативної, поведінкової).

Робота тривала у трьох напрямках: з батьками, з вихователями та з дітьми.

Так робота з батьками тривала протягом усього експерименту. Він передбачав доповіді вихователів на батьківських зборах «Плекаємо ціннісне самоствавлення у дитини змалку», «Дитина – цінність для родини», індивідуальні бесіди. За необхідністю з батьками проводили групові консультації, індивідуальні бесіди, психологічні тренінги, спрямовані на набуття вмінь щодо створення позитивної атмосфери в сім'ї, поліпшення психологічного клімату, стосунків із дітьми. Задля розуміння ними необхідності такої роботи вони були ознайомлені з результатами констатувального експерименту й завданнями дослідно-експериментальної роботи.

Наступний напрям роботи передбачав проведення семінарів для вихователів «Особистісно орієнтоване виховання: особливості впровадження», «Здійснюємо дитиноцентричний підхід в умовах ЗДО», семінарів-практикумів «Організація освітнього середовища, спрямованого на розвиток ціннісного самоствавлення дитини дошкільного віку», «Методика діагностики ціннісного самоствавлення дітей дошкільного віку», «Права людини і дитини», індивідуальних бесід «Я і дитина: процес взаємодії», результатом яких було усвідомлення значення формування ціннісного самоствавлення. Окрім того, для вихователів нами було розроблено та проведено серію тренінгів, лекцій, семінарів та рольових ігор. Це допомогло їм оволодіти способами саморегуляції власного психічного стану, опанувати діалогічну форму спілкування.

В основу роботи з дітьми дошкільного віку було покладено особистісно орієнтовану технологію формування ціннісного самоствавлення, спрямовану на збагачення уявлень дошкільників про власні чесноти і вади; виховання в них

самоповаги, здатності довіряти власним можливостям; формування уміння поводитися самостійно, діяти конструктивно, відстоювати власну гідність у своїх діях та вчинках, обґрунтовувати власну думку, орієнтуватися на базові моральні цінності.

Важливим напрямом педагогічної роботи було забезпечення доступного дошкільникам балансу «Я-фізичного», «Я-духовного» та «Я-соціального», оптимізація моделі взаємодії у системах «дорослий – дитина» та «дитина – дитина»; створення для цього відповідного теоретико-методологічного та програмно-методичного забезпечення. З огляду на потребу педагогічних працівників у методичному інструментарії щодо реалізації вимог Базового компоненту дошкільної освіти за освітньою лінією «Особистість дитини» було розроблено модель формування ціннісного самоствавлення дітей дошкільного віку.

Основними характеристиками даної моделі є системність і багатофункціональність. Модель формування ціннісного самоствавлення дошкільників поєднує в собі соціальні, психологічні аспекти особистості дитини і має широкий спектр можливостей. Презентуємо модель формування ціннісного самоствавлення у дітей дошкільного віку (рисунок 1).

Структура моделі формування ціннісного самоствавлення передбачає організацію роботи за трьома напрямками: «Я-фізичне» («Який Я?»); «Я-соціальне» («Хто я?»), «Я-духовне» («Я це Я»). Результатом роботи за цими напрямками є сформоване ціннісне самоствавлення дитини дошкільного віку («Якими я бачу їх, яким вони бачать мене»).

У просторовому поданні модель виглядає як три напрямки роботи, послідовно включені одна в одну, що утворюють «Образ я», пронизують такі поняття: уявлення про себе, самопочуття, самооцінка, рефлексія, ієрархія мотивів, цінностей, внутрішні позиції, базові та вищі потреби індивіда. Результатом є сформоване ціннісне самоствавлення дитини дошкільного віку. Поняття «ціннісне самоствавлення» в рамках представленої моделі визначається як результат, підсумковий продукт процесів самосвідомості крізь призму якого

відбувається сприйняття навколишнього світу і контакт особистості з мікро- і макросередовищем та значною мірою визначає розвиток особистості, діяльність і поведінку, пронизує механізми психологічного захисту, індивідуальні уявлення та очікування, самоствавлення, саморегуляцію.

Конкретизуємо сутність і зміст зазначеної моделі формування ціннісного само ставлення дитини старшого дошкільного віку.

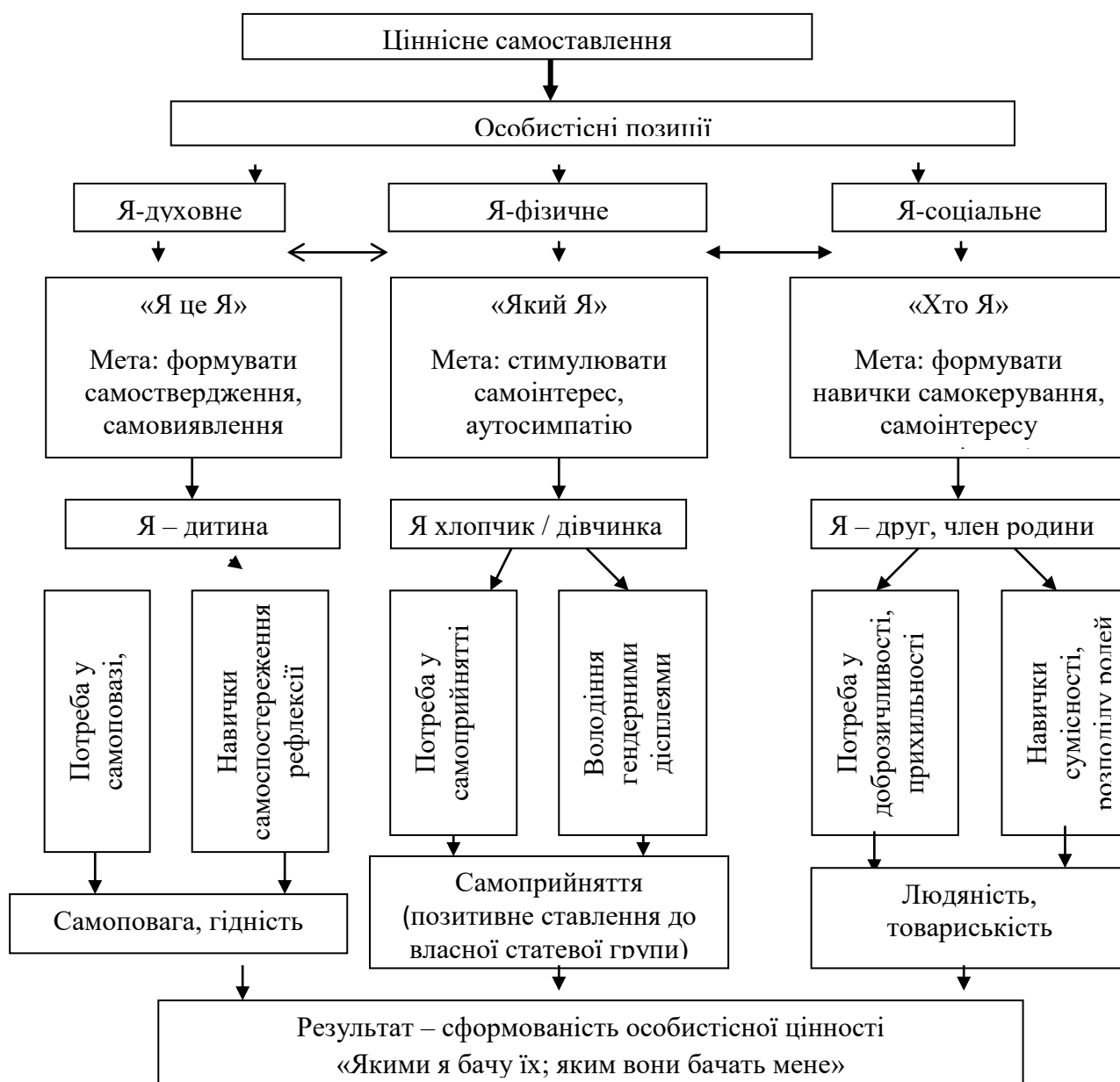

Рисунок 1. **Модель формування ціннісного самоствавлення у старших дошкільників**

Перший напрям – «Я-фізичне» «Який Я?» – у даному дослідженні визначено як рівень фізіологічно заданих, суб'єктивних. Його можна охарактеризувати як внутрішній простір особистості. Зміст цього напрямку

включає: образ тіла (мій портрет), належність до певної статі (Я – хлопчик/дівчинка); моє ім'я; мої почуття; риси характеру; мої думки, бажання, можливості, мої фантазії; моє минуле, сучасне, майбутнє.

Наступний напрям – «Я – соціальне» («Хто Я?») – Рівень комунікативної діяльності в системі соціальних ролей, яка супроводжується рефлексією і усвідомленням себе «через іншого». Цей простір зв'язків особистості з іншими людьми. Зміст напрямку включає в себе наступні ролі: Я – дитина; Я – член сім'ї; Я – друг.

Третій напрям – «Я-духовне» («Я це Я») – це рівень цілісної особистості, яка об'єднує всі свої властивості та якості, уявлення та знання про себе та визначено ставиться до себе. Це простір усвідомлення і відчуття меж своєї особистості.

Його зміст інтегрує перший і другий напрями в цілісний «Образ Я», на ньому відбувається усвідомлення своєї індивідуальності, внутрішніх ресурсів, цінності та гідності, а також можливості самоактуалізації. В основі змісту – система поглядів, поведінки, установок і оцінок. самоствавлення може бути реальним/нереальним, адекватним/неадекватним, в залежності від здатності зіставляти свій «Образ Я» з образами «Я» інших людей і способом об'єктивної реальності.

На основі вищевикладеного, можна припустити, що «Я-образ» – це простір процесу пізнання себе, побудови кордонів особистості, а «ціннісне самоствавлення» – простір, який підтримує захист цих кордонів, за допомогою механізмів психологічного захисту, а також забезпечує тактику самопрезентації, на основі заходів соціальної бажаності. Ціннісне самоствавлення містить поведінку, спрямовану на підтримку свого образу в очах інших, саморегуляцію цього образу, а також погляд на іншого з точки зору свого ціннісного самоствавлення. Він детермінує очікуване ставлення інших, уявлення про те, як особистість виглядає в очах інших людей. Зміст кожного напрямку моделі визначається віковими параметрами. Представлений зміст актуальний саме для дітей старшого дошкільного віку. Необхідно лише

враховувати ступінь впливу конкретної групи соціальних ролей (рольового набору).

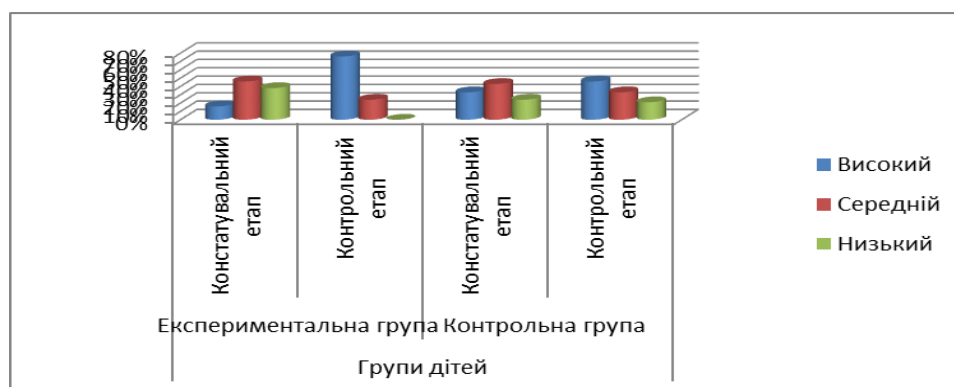
Методика формування ціннісного самоствавлення в дошкільному віці передбачала три етапи роботи. Метою першого етапу було «виокремлення» себе із зовнішнього світу. Його завдання – прийняття своїх особистісних якостей, становлення адекватної самооцінки, виховання мотивації до досягнення успіху, оволодіння рефлексією як засобом самопізнання, здатністю концентрувати увагу на самому собі. Метою другого етапу виступало усвідомлення дитиною власних соціальних ролей і оцінку себе з точки зору соціальних контактів. Усвідомлення і прийняття різних сторін своєї особистості і особистості інших людей. Завдання другого етапу: усвідомлення цілісності групи, в яку він включений; усвідомлення свого місця в цій групі; усвідомлення наявності норм, правил, цінностей, цілей, дій в системі рольових взаємин; усвідомлення системи взаємовідносин, що діють в групі (ступінь близькості, відповідальності, залежності); визначення якостей, необхідних для кожної ролі; усвідомлення своїх почуттів, випробовуваних в різних ролях, достоїнств і недоліків.

Мета третього етапу – інтеграція всіх структур в цілісний «Образ Я». Завданнями цього етапу виступали: усвідомлення власних особистісних якостей, здібностей, а також причин успіхів і невдач; розвиток і ускладнення особистісних якостей; створення мотивації до потреби в саморозвитку, самозміні; усвідомлення власної цінності, унікальності свого існування, свого «Я».

Реалізація програми формування ціннісного самоствавлення – цілеспрямований процес, в результаті якого дитина набуває, з одного боку – розуміння своєї унікальності і неповторності свого індивідуального буття, з іншого – суб'єктивне відчуття приналежності до різних соціальних груп.

Дослідно-експериментальна перевірка запропонованої технології виявила динаміку кількісно-якісних показників сформованості рівнів ціннісного самоствавлення у дітей дошкільного віку, представлену на діаграмі 1.

Динаміка рівнів сформованості ціннісного самоствалення у дошкільників під час педагогічного експерименту

Аналіз результатів контрольного етапу експерименту показав позитивну кількісну динаміку. Проте, для нас були головними не кількісні, а якісні зміни, які продемонстрували діти, а саме: діти, з якими проводилася робота за розробленою технологією, стали більш відкритими, охоче йшли на контакт з вихователем, показували високі знання про різні сфери свого «Я», відрізнялися сформованою внутрішньою позицією, усвідомленням своєї значущості, самоповагою, збільшенням відповідності рівня домагань реальним успіхам, реалізацією прагнення до самостійності й незалежності, надбанням вмінь контролювати власну поведінку, ефективно використовували знання про себе у житті. Окрім цього, проведена робота позитивно вплинула на стосунки у дитячому колективі, сприяла формуванню навичок групової взаємодії, етнічній ідентифікації.

Висновок. Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту засвідчує ефективність застосованої особистісно орієнтованої технології виховання ціннісного ставлення до себе у дітей дошкільного віку. Результати статистичної обробки здобутих експериментальних даних за методом χ^2 – Пірсона, визначення достовірності технології у порівнянні з існуючими традиційними підходами до виховання, свідчать про ефективність застосованої технології та достовірність результатів дослідження.

Вивчення самоцінності особистості здійснено на основі особистісно-ціннісного підходу, сутність якого полягає у визнанні людини як найвищої цінності, її прав на вільний розвиток, прояв своїх духовних потреб, здібностей, утвердження духовно-ціннісного «Я» у соціальній взаємодії. Основу особистісно-ціннісного підходу складає сукупність вихідних теоретичних положень про закономірності, структуру, функціонування і розвиток самоцінності особистості, він полягає у особистісній інтерпретації цінностей і сенсів життя, відтворенні ціннісно-сислової сфери особистості та індивідуального способу розуміння буття.

Особливості функціонування структури самоцінності особистості в період дорослішання характеризуються ускладненням когнітивної, емоційної, мотиваційної, комунікативної складових, форм саморефлексії, самоінтересу, самоповаги, гідності, впевненості в собі завдяки зорієнтованості особистості на нові соціальні умови життєдіяльності, формування нових соціальних ролей, засвоєння та осмислення ціннісного «Я».

Література

1. Бех І.Д. Категорія становлення в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3 (16). С.9–22.
2. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М. Богущ, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко; Наук. ред. А.М. Богущ; За заг. ред. Н.В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
3. Кононко О.Л. Самосвідомість у житті дошкільника. / Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти. Рівне, 2004. С. 6–10.
4. Костюк Г.С. Навчально виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л.М. Проколієнко. Київ: Рад. школа, 1989. 243с.
5. Пантिलеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система: спецкурс. Москва: Изд-во МГУ, 1991. 108с.
6. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 36 с.

References

1. Beh, I.D. (1997). Kategoriya stanovlennya v konteksti rozvy`tku obrazu «Ya» osoby`stosti [Category of formation in the context of the development of the image of the "I" personality]. *Pedagogika i psy`xologiya – Pedagogy and psychology*, 3 (16), 9–22. [in Ukrainian].
2. Varyanitsa, L.O., Gavrish, N.V., Kurina, S.M. & Pechenko, I.P. (2006). *Dity i sotsium: Osoblyvosti sotsializatsii ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku* [Children and society: Features of socialization of preschoolers and primary schoolchildren]. A.M. Bogush & N.V. Havrysh (Eds.). Luhansk: Alma-mater. 368 s. [in Ukrainian].
3. Kononko, O.L. (2004). *Samosvidomist` u zhy`tti doshkil`ny`ka* [Self-awareness in the life of a preschooler]. /Onovlennya zmistu, form i metodiv navchannya i vy`xovannya v zakladax osvity` [Update content, forms and methods of teaching and education in educational institutions]. (pp. 6–10). Rivne. [in Ukrainian].
4. Kostyuk, G.S. (1989). *Navchal`no vy`xovny`j proces i psy`xichny`j rozvy`tok osoby`stosti* [Educational process and mental development of personality]. L.M. Prokoliyenko (Ed.). Kyiv: Rad. shk. 243 s. [in Ukrainian].
5. Pantileev, S.R. (1991). *Samoотношение как эмоционально-оценочная система* [Self-relationship as an emotional-evaluation system]. Moscow: Izd-vo MGU. 108 s. [in Russian].
6. Pirozhenko, T.O. (2010). *Osoby`stist` doshkil`ny`ka: perspekty`vy` rozvy`tku* [Preschooler's Personality: Prospects for Development]. Ternopil: Mandrivecz`. 36 s. [in Ukrainian].